

— Я починав із малих форм. Оповідань, невеличких повістей. Доки не прийшов до великої форми — діалогі. “І будуть люди”, “Біль і гнів”. Твір, який охопив так званий дореволюційний період і Другу світову війну. У мене є спогади “Прожити і розповісти”, де я пишу про ці речі. По-різному виходило... Першу повістину “Гості з Волині” я написав у дусі відвертого соціалізму. Згодом ще кілька таких. За це мене прийняли у Спільну письменницьку і дуже хвалили. Воно й не дивно: усі так писали. Але знаєте, якось піспівало мені це почало набридати. Я довго думав і шукав шлях, як оминати цей клятий соціалізм. Вдався до сімейної тематики. Написав романи “Його сім'я” та “Ідол” — про виховання дітей. Мене дуже били за ці романи. Як зараз пам'ятаю заголовок: “Де Дімаров знайшов такі сім'ї? Куди дивилася комсомольська організація?” Але я вхопився ковток свіжого повітря і вже не міг оспівувати секретарів обкомів, друзів пролетарів і селян. Критикувати ж ранг, вищий від двірника, було заборонено...

— *Анатолію Андрійовичу, знаєте, у нас, мабуть, дошкі залишилася від радянської доби графа про соціальне походження... Принаймні з нею стикався, коли влаштовувався на роботу... Тож я і Вас запитаю: звідси та якого роду будете?*

— Батько — розкуркулений, а мама — донька священника... Не зовсім зручний букет для радянської кар'єри. Народився на Полтавщині, був такий у Миргородському районі хутір Гараски. Там моє дитинство пройшло, звідти мама серед ночі втікала, вхопивши нас, двох дітей, на руки. Батько сказав: “Утікай світ за очі — прийдуть розкуркулювати”. Він живий, але ми вже більше не зустрічалися. Навіть прізвища мали різні...

— *Чому?*

— Бо мама знала, що дітям розкуркуленого життя не буде. Нас би вигнали зі школи, не змогли б ніякої освіти отримати. Думала тільки про нас. Тому знайшла свідків і через суд дала нам своє дівоцтво прізвище. Заборонила нам навіть згадувати про батька. Казала: “Ваш батько помер”. Звичайно, все це я згадував і так чи інакше використовував у прозі. Наприклад, дялько Фелір, мамин брат... Неймовірно цікавий чоловік. Такий циганкуватий і талановитий... Його послали вчитися в єпархіальне училище, а там годували гнидими оселедцями. Так він скопив ту смердючу рибину, перестрів ректора на сходах і натомі йому оселедцем по шобах... Його, звичайно, вигнали. І де потім тільки чорти не носили... Така романтична натура...

— *Даруйте, я Вас перебила, але ми так і не завершили питання цензури. Зрозуміло, що епічно розлогу діалогі Ви вже не могли замаскувати під сімейну тематику...*

— Коли вийшла перша книга “І будуть люди”, на неї не заборилися розгромні рецензії. І ще після того, як цензура повикидала все, що тільки можна... Роман довго

лежав. Його не видавали. Потім врятували брати-письменники... Порадили: “Якщо хочеш, щоб пішло, то викинь оце й оце”. Жити треба, тому я, як казав Григор Тютюнник, “вів вогонь по власних околах”. Із восьмих сторінок книги третину довелося “зрізати”. У тому числі і про пекельний 33-й рік. Далі вийшло продовження цієї книги: “Біль і гнів”. Про війну. Теж до біса було викинуто і до біса перекреслено. Свідомо “перекреслили” 1937 рік. Знав, що він не пройде. За що книгу мені дали Шевченківську премію. Чи не вперше так трапилося в історії літератури... Тому що про існування першої частини діалогі навіть не згадували. Мовби її ніколи й не було... Коли напередодні дев'яностих цензура по суті була ліквідована, видавництво “Дніпро” запланувало видати мені п'ятитомник. Я їм кажу: “Не видавайте цього п'ятитомника. Натомість заплануйте перевидати у повному обсязі діалогі”. Вони погодилися.

Анатолій ДІМАРОВ належить до того покоління письменників, яким довелося дбати про українську літературу в тоталітарний час. Мені ж завжди було важко уваяти існування прози в умовах канонічного соціалізму. Тому й вирішила про все це розпитати у письменника. Тим більше, що мала до нього довіру. В дитинстві читала його повість “На коні й під конем”, яка мені сподобалася і навіть вразила.

Коли йшла знайомитися, навіть не підозрювала, що Анатолій Андрійович — великий мандрівник і колекціонер агатів... Але про це трохи згодом. Наразі про радянську цензуру та про всі мінімальні хитрощі, до яких міг вдаватися радянський письменник...

ЦЕ МАЄ БУТИ НАШЕ ПОВІТРЯ...

То була каторжна робота, гірше, ніж заново... Ось уже написали до друку, навіть напір був підготовлений. Але, як кажуть росіяни, “не судьба”. Один із наших класиків (обійдемося без прізвищ) пішов у ЦК і покаржався, що його мало друкують. Незабаром надійшла команда перевилати цього класика; і мій папір — “тютю”... Мені ж залишилися тільки сигнальні примірники. Якось надій на видання “І будуть люди” у мене немає. Це ж треба спонсора шукати... А нашим скоробаткам це до одного місяця. Починаючи від 90-го року, всі мої книги виходили на спонсорські кошти українців діаспори. Щоправда, від початку тих самих 90-х я також не знав, що таке отримувати гроші за свою письменницьку працю... І дуже кумедна трапилася історія, коли мене запросили в ліцей Богдана, колишнього суворовського училища. Мене там знали, пропугували там мої твори про війну. Отой український “Біль і гнів”... Отже, си-

дять майбутні офіцери. Дуже розумні хлопці, й усі, як один, прекрасно володіють українською мовою. Там тоді начальника ліцею ледве не виперли за те, що він вів отаку політику українізації. Мені поставили традиційне запитання: скільки я одержую гонорару за книжки. Це завжди питають. Думають, що письменники страшенно багаті. Я навіть не знав, як відповісти. Кажу: “От уявіть, що ви після училища стали офіцерами, а потім вам не платили ні копійки протягом 10 років. Чи знайдеться в Україні такий дурень, який працюватиме зарплатою? Ви знаєте такого дурня? І вже тільки-но пригтовувався сказати: ось він, перед вами... Але не встиг. Бо вони як революції: “Кучма!” Такі у нас хлопці...”

— *Анатолію Андрійовичу, я ось потроху розділяюся... Така розкішна колекція каменю... Мені не терпіться розпитати про історію виникнення цього хобі.*

— Розвивайтеся, голубонько... Історія проста.

опинився на березі. Хвороба на все життя... Камінь сприймаю, наче живу істоту. Особливо різного кольору і різного малюнка. Як і сердолик, за будовою — це халцедон...

— *А малахіт?*

— Малахіт — це зовсім інше, це — мідна руда, тільки окислена. Найкращі малахіти були на Уралі. Після війни їх практично знищили: пускали на переплавку, на руду. Це все одно що алмази переплавляти на скло... Але продовжую про агати... По народних вироках — вишивці, гаптуванню, особливі килимки, можете заздалегідь догадатися, які в цих краях агати. Наприклад, вірменські агати й узори на їхніх килимках неймовірно подібні. Просто не знаю, хто в кого перейняв агати в людей чи навпаки. Агати півночі такі ж суворі, як і холодна палітра одягу. Дивовижний камінь... Я знайомий із одним учнем, великим спеціалістом. Він вирощує штучні кристали. Казав мені, що все може вирости-

дих письменників абсолютно немає життєвого досвіду. Тому для мене їхні твори часто дуже однонамітні. Пішов у кав'ярню, випив пива, знайшов дівку, затягнув у постіль... Примітив. Часто навіть талановиті письменники впадають до цього... не знаю навіть, як назвати — натуралізм чи оголений натуралізм... Йй-богу, собаки і то благородніше себе поведуть у любові. Я розумію, що це можна списати на протест молодості. Проти неусталеного нашого життя, невідомого майбутнього... Але, знаєте, інколи цей протест набуває рис якоїсь вже молодувачої підстаркуватості...

— *Сьогодні це називають інфантилізмом...*

— Або ще гірше, коли знушаються над святими почуттями, над Україною. Це вже не молодечий протест. Це протест зсика. Так само небезпечним є відрив від національного ґрунту, захоплення чужим. Моєлюб, ото справжній письменник, тому що латиноамериканський... І навіть не думають,

вали на якусь шукерку. / коління Рильського і Тини ще нещасливіше, бо знало інше життя. То ж во — той час, що живе нинішній... І попри все Рський залишився поетом. Тичина знищив себе: / Я хочу себе виправдовувати. У книзі “Прожити і розповісти” не писав заднім лемом, який я був розум Навпаки, писав, яким я дурним сталіністом і як / Західна Україна перевидала... Я потрапив туди, коли німці звільнили Луцьк / тачком полетів, бо їм транспорту ще не було, / чав працювати в газеті / лянська Волинь”. Приб- / но через місяць в обком / тій явився партизанський / гін Тараса Бульби. Нова / да оголосила, що тих, хто / ротився проти фашистів, / патимуть. Хлопці повірі / Викликає мене редакції / каже, щоб я про них написав / велику статтю. В офіс / блокутатами і пішов. В офіс / вони розмістилися / першому поверсі. Сид / зброста, кулемети, десь / шістьдест. Почали знайо / тися. Половина загону / вилася колишніми черво / армійцями, які втекли з / метського полону. Приби / ся і тут воювали. Пам'ят / мене познайомили з ку / метником Альшою зі С / лєтчинини. Легендарні / скільки він знищив німців / засідок... Ці люди поспр / жньою воювали. Не так / писав про них Остап Виш / Вони воювали за Укра / Два дні я писав цей нар / Викликає мене редакції / каже: “Приносьте нари / приносьте блокнот”. Бере / все і жбурляє в трубку: “ / будьте, що ви зустрічали / цими людьми, бо вони / всі до одного в Сибіру”. / так... Це реальна подія. У / хідній Україні ми бу / справжніми окупантами, / кращими за німців. І зар / коли так звані “ветеран / вигукують щось про “бан / тов-бандеровців”, я див / ся на них із огидою: “А к / ти був під час війни?” Аб / “смерші”, або в “заградва / ні” цільві нам, фронтов / кам, у спини... На почат / війни справжній фронт / більше місяця не міг про / жти. Знаю з власного досві / Перший бій, другий — і в / шпиталі або могила. А во / от нешкоджені повернул / ся... Бричати щороку су / нівними медалями...

— *Анатолію Андрійовичу Ви воювали?*

— Я, голубонько, інвадом війни повернувся фронту в 42-му році. Піш додому й на окупованій території організував партизанський загін. Нас було всього душ вісім. Мені не вповилося й 19-ти років, моїм воював ледь 16 минуло. Самі озброїлися, бо збр доволка було тьма: Цівав коли повернулися наші війська, то мене миттєво викликала в КГБ, у Красноліманськ. Начальник поч мене агітувати, щоб я йшов школу КГБ. Я відмовився, і все життя мріяв бути журналістом. Він мені ще сказав: “Ну, сматріть ещо похалаете”. Еге з “пожалєю”... Ото біс би плував, якби став катебістом.

ти: і рубін, і алмази. А от агат — ні. Тому що цей камінь дуже індивідуальний. Несподівані переливи кольору і ліній... Ви візьмете їх тисячу, і всі вони відрізнятимуться один від одного. Мій другучений був переконаний, що в кожному агаті закладено космічну інформацію. Треба тільки зуміти її розшифрувати... Усі ці пригоди я описав у “Поємі про камінь”. Люди, типажі... Ніколи їх не вигадую. Вірю в якусь потрібну чи біс його зна яку силу... Але справжнього письменника завжди щось веде. Виникають абсолютно несподівані образи. Буває, що місяць, і два, і три мучуся над першою фразою. Дуже мудра жінка Ірина Вільде мене вчила, що від першої фрази залежить все. У мене кілька речей до цього часу лежить. От ніби написав усе правильно, але щось не те...

— *Мені здається, що Ви мусите трохи іронічно ставитися до сучасної прози...*

— *А поет... Він що, також повинен триматися за ґрунт?*

— Будь ласка, нехай висить у повітрі. Але це має бути наше повітря. Інакше його поезія не матиме сил бити по серцю.

— *Знаєте, мені не дає спокою одна думка... Український письменницький світ за тоталітарної системи... Хіба поезія Тичини або Рильського могла в той час бити по серцю?*

— Рильський уртовувався тільки тому, що вже у в'язниці написав “Пісню про Сталіна”. Інакше загинув би. Розумієте, нас так виховали. Ми вчили, що у нас найщасливіше дитинство. Для голодних пролетарів світу віддавали останні копійки, які матері в школу да-